

Nora Södra kyrkogård

Nora socken, Nora kommun, Örebro län, Västerås stift

Inventering av kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar 2014

Anneli Borg
Louise Anshelm
Charlott Torgén
Rapport 2014:23

Engelbrektsgatan 3
702 12 ÖREBRO
Tel. 019-602 87 00
www.olm.se

Texterna samt bilderna i denna rapport har licensierats med Creative Commons licens.

www.creativecommons.se

Texterna i denna rapport är skrivna av Anneli Borg, Louise Anshelm eller Charlott Torgén om inget annat anges. Bilderna i denna rapport är tagna av Anneli Borg, Louise Anshelm eller Charlott Torgén, om inget annat anges.

INLEDNING	5
ADMINISTRATIVA UPPGIFTER	5
METOD	5
URVALSKRITERIER FÖR SÄRSKILT BEVARANSVÄRDA GRAVVÅRDAR	6
ÅTERANVÄNDNING AV GRAVVÅRDAR	8
HISTORIK BETRÄFFANDE BEGRAVNINGSSKICKET I SVERIGE	9
NORA SÖDRA KYRKOGÅRD	11
KYRKOGÅRDSBESKRIVNING	14
ALLMÄN KARAKTÄRSBESKRIVNING	17
KVARTERSBESKRIVNING	18
GRAVVÅRDAR ÖVER PERSONER AV LOKALHISTORISKT INTRESSE	25
BRISTER OCH ÅTGÄRDER	29
SLUTORD	32
KÄLLOR OCH LITTERATUR	34
BILAGOR	35

INLEDNING

Kyrkogårdar och begravningsplatser är ofta anläggningar med en lång historia. Genom deras framväxt och utveckling över tid utgör de värdefulla kulturmiljöer. Det är av stor vikt att dessa miljöer vårdas och bevaras inför framtiden på ett föredömligt sätt.

En vandring på kyrkogården berättar om lokalbefolkningen och dess lokala historia. Inskriptioner på gravvårdarna kan berätta om yrken, vilka vittnar om kunskap, näringar och samhällsfunktioner som funnits i trakten, och släkter kan följas bakåt i tiden. Gravvårdar och även kyrkogårdar uppvisar arkitektoniska strömningar och skiftande ideal samt visar på äldre tiders hantverksskicklighet i detaljer som till exempel sten- och gjutjärnsarbeten.

Gravvårdarna visar även på olika samhällsklassers gravskick vilket är av stor vikt att värna om. Särskilt värdefull är den äldre indelningen i köpta och allmänna gravar. För gemene man kan det troligtvis vara lättare att förstå det kulturhistoriska värdet av de praktfulla och storskaliga gravvårdarna men lika viktigt är det att slå vakt om de mindre och anspråkslösa gravvårdarna då även de kan ha ett lika högt kulturhistoriskt värde.

Det är inte bara gravvårdarna som utgör viktiga komponenter i kyrkogårdsmiljön utan även andra element såsom gravplatsernas växtlighet, träd, murar, grindar, beläggning etc. Detta är något man bör väga in vid dagens förändringar som genomförs för att underlätta den praktiska skötseln av kyrkogården.

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

ÖLM diarienummer: 2015.230.042

Dokumentation: Örebro läns museum

Tidpunkt för arbetenas utförande: Under hösten och vintern har representanter från Örebro läns museum genomfört fältarbetet av kyrkogårdsinventeringen, rapporten har sedan sammanställts under december 2014 – mars 2015.

METOD

På uppdrag av Nora Bergslags församling har Örebro läns museum genom Anneli Borg, Charlott Torgén samt Louise Anshelm utfört inventering av Nora södra kyrkogård. Inför uppdraget fördes en diskussion angående upplägget mellan Örebro läns museum och Bengt Einarsson, kyrkogårdsföreståndare och fastighetsansvarig. Inledningsvis omfattade inventeringen de gravvårdar med mycket högt kulturhistoriskt värde. Efter diskussion med stiftsantikvarie Anna Gühlein togs ett nytt beslut att samtliga gravvårdar skulle ingå i inventeringen. På grund av det ändrade beslutet inventerades endast södra kyrkogården i Nora, resterande kyrkogårdar inventeras år 2016. Den kulturhistoriska bedömningen av gravvårdar är gjord av Anneli Borg, Charlott Torgén samt Louise Anshelm.

För att säkert veta att rätt gravvård inventerades hade undertecknade med sig i fält församlingens information från gravregistret samt gravkartor.

Blanketter och rapporter

De gravvårdar som bedömts ha ett kulturhistoriskt värde har dokumenterats med hjälp av en inventeringsblankett (se bilaga) och fotograferats. Det är en blankett för varje gravvård. Varje inventeringsblankett innehåller även en bild.

Sammanställningen, som gjorts i form av en rapport innehåller historik över begravningsskicket i Sverige, historik för orten, historik över kyrkogården, en beskrivning av kvarteren samt samtliga blanketter med de gravvårdar som bedömts vara kulturhistoriskt värdefulla. Blanketterna redogör bland annat för gravvårdens gravplatsnummer, kvarter, inskription, titel, material, form, stil, skador och kulturhistoriskt värde med urvalskriterium samt en bild.

Originalmaterialet till hela inventeringen förvaras på Örebro läns museum. Inventeringen levereras till Kyrkogårdsförvaltningen dels i pappersform, dels på ett USB-minne. En CD kommer även att tillställas länsstyrelsen i Örebro län samt Västerås stift.

I rapporten avser begreppet gravvård den synliga gravanordningen med t.ex. omgärdning, växtlighet, ytmaterial, skulptur, sten, kors osv.

Vid bedömning av kulturhistoriska objekt behöver man i regel ett tidsperspektiv på några decennier. Kulturmiljövården brukar därför avstå från att ta ställning till objekt som är yngre än ca 30 år. Undertecknad har därför inte inventerat gravvårdar som är yngre än 1980-talet.

Fotografier

Bilderna har tagits med digitalkamera. Bilderna har både fungerat som arbetsmaterial under rapportarbetet och vid bedömningen av det kulturhistoriska värdet. Bilderna finns på den CD med rapporten, som levereras till församlingen.

Arkiv

Inför inventeringsarbetet har vi gått igenom Örebro läns museums arkiv samt använt litteratur och andra inventeringar som underlag. Information gällande personhistoriskt värdefulla gravvårdar har skett muntligt vid vandring på kyrkogården. Vid Nora södra kyrkogård med Åke Mossberg.

URVALSKRITERIER FÖR SÄRSKILT BEVARANSVÄRDA GRAVVÅRDAR

Kriterier

Följande urvalskriterier har använts vid kyrkogårdsinventeringen vid Bodarnekyrkogård för att peka ut de särskilt bevaransvärda gravvårdarna:

- Gravvårdar av gjutjärn eller med järndetaljer
- Gravvårdar av kalksten
- Gravvårdar med speciell konstnärlig utformning
- Gravvårdar med tidstypisk och/eller representativ utformning
- Gravvårdar med titel/titlar
- Gravplatser av person- och bygds-/ortshistoriskt intresse
- Gravvårdar före år 1900
- Gravvårdar med samhällshistoriskt intresse

Gravvårdar med järndetaljer

I urvalet har samtliga gravvårdar med järndetaljer tagits med som kulturhistoriskt värdefulla.

Gjutna gravvårdar

På Södra kyrkogården i Nora finns ett flertal gjutna gravvårdar. Samtliga gravvårdar i järn är medtagna i inventeringen.

Gravvårdar av kalksten

Samtliga gravvårdar av kalksten har tagits med i inventeringen på grund av materialets historia och betydelse i länet. Kalksten har sedan medeltiden brutits i Bergslagen för att användas som både mursten och som bruk i flertalet kyrkobyggnader samt vid järnframställningen vid de många bruken runt om i Närke. Under 1900-talets början fick kalkstenen ett stort uppsving när den rena naturstenen kom på modet.¹ På kyrkogården finns gravvårdar bevarade från 1700-talet t o m tidigt 1900-tal. Även mindre bemedlade lät tillverka gravvårdar i kalksten dock inte lika konstnärligt utformade men med samma typ av grundbearbetning.

Gravvårdarna är i varierat skick, flertalet stenar är olyckligtvis så hårt åtgångna att de särdrag som utmärker stenarna, håller på att försvinna. Stil, ornamentik, symboler och stenhuggeritekniker är ett antal gemensamma drag som förenar ett flertal stenar från olika kyrkogårdar runt om i länet. Gravvårdarna i kalksten är en viktig del av det konstnärliga industrihistoriska kulturarvet i länet.

Konstnärlig utformning

Kriteriet konstnärlig utformning inkluderar både gravvårdar med hantverksmässigt utförande och s.k. ”katalogstenar” som är mer arbetade än medeltalet.

Tidstypisk och representativ för sin tid

I inventeringen har ett antal gravstenar valts ut som tidstypiska eller representativa för sin tid. Syftet är att belysa variationen i stil från olika tidsperioder och även att visa att utformningen av en gravvård var beroende av vilka ekonomiska resurser som stod till buds.

Gravvårdar med person- eller lokalhistoriskt intresse

Information gällande personhistoriskt värdefulla gravvårdar har skett muntligt vid vandringar på kyrkogårdarna. Vid Nora södra kyrkogård med Åke Mossberg.

Mycket av informationen gällande gravvårdar med personhistoriskt värde har berättats muntligt av ovanstående person men även hämtats från lokalhistoriska böcker, samt internet.

Titlar/Yrkesgrupper

Inventering av gravstenar och deras inskriptioner ger inblickar i bygdens historia. Gravstenarna berättar om vilka människor som levtt och verkat i trakten och ger information om samhällets näringar vid olika tidpunkter i historien. Yrken kommer och går då samhället förändras och ett antal titlar som finns representerade på kyrkogården förekommer inte längre. En annan aspekt är att yrkena talar om klasstillhörighet och social status. Det kan därför vara av stort intresse att uppgifter om yrke och år dokumenteras. Man bör dock ta i beaktande att bevarade gravstenar vanligtvis tillhört dem som hade råd att skaffa sig en gravanordning.

---

¹ Örebro Läns Museum, Gustafsson, L. (2009) *Y som i Yxhult, Ytong och Mexi från Hällabrottet/Yxhult och Kvarntorp*. Örebro: ÖrebroLäns Museum

Orts-, by- och gårdsnamn

21 stycken gravvårdar har Orts-, by- eller gårdsnamn. På grund av fåtalet har samtliga tagits med på enskilda blanketter. Gravvårdarna är bevaransvärda och bidrar med värdefull information om byggdens historia.

Samhällshistoriskt värde

Titel eller inskription som berättar om historiska samhällsförändringar t.ex. utvandringen till Amerika.

ÅTERANVÄNDNING AV GRAVVÅRDAR

I dag är tankar om hushållning och återanvändning av naturens resurser högaktuella. Centrala gravvårdskommittén tog 1998 (uppdaterad 2007) fram en skrift, *"Gravvårdar - allmänna råd för bevarande och återanvändning"*, som belyser möjligheterna till detta, råd för att värna, bevara och återanvända gravvårdarna på kyrkogårdarna. Återanvändning av gravanordningar och gravstenar uppfattas av många som en svår fråga. Det förekommer i Sverige och är på vissa håll en sed men på andra håll en helt främmande företeelse.

En kulturhistoriskt värdefull gravvård med sand och stenram som går att återanvända, kvarter 4 på Ramsbergs gamla kyrkogård.

Nora södra kyrkogård har kulturhistoriska gravvårdar som går att återanvända. Innan beslut om återanvändning kontaktas Länsstyrelsen i Örebro Län alternativt Örebro Läns Museum. Kyrkogården som helhet utgör ett historiskt dokument och var åtgärd eller förändring kräver att en diskussion förs.

Det är av stor betydelse att strukturen bevaras och att gravvårdar återanvänds i den mån detta är lämpligt. Flertalet gravvårdar har en gravsten som inte är lämplig att omarbete, och där det kulturhistoriska värdet riskerar att påverkas enskilt eller i den miljö/det sammanhang den är placerad i. Att hålla kyrkogården "levande" är både relevant och möjligt. Goda exempel finns på kyrkogårdar där exempelvis stenramar i ett välbevarat kvarter återanvänts för askgravar eller där befintliga och kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar kompletterats med en mindre liggande gravsten.

Rekommendationer angående enskilda gravvårdar saknas i de flesta fall utan bedöms från fall till fall.

HISTORIK BETRÄFFANDE BEGRAVNINGSSKICKET I SVERIGE

Källor: *Kyrkogårdens gröna kulturarv*, *Kyrkogårdsinventeringar av Hille kyrkogård, Gästrikland, Misterhults kyrkogård, Linköping stift och Norra kyrkogården, Askersund*.

En kyrkogård skiljer sig från en begravningsplats på så sätt att den ligger i direkt anslutning till en kyrkobyggnad. Vanligt förekommande är att en begravningsplats rymmer ett kapell inom sitt område.

I förhistorisk tid varierade gravskicket mellan brandgravar och jordbegravningar. Kristendomens införande innebar bland annat att bränning av kroppar förbjöds. Längre begravdes människor i närheten av sina hem, men under medeltiden anlades kyrkogårdar i allt större utsträckning kring kyrkorna. Kyrkogården delades upp i olika områden, först mellan byarna, med byvisa begravningar, senare i hemman. Den medeltida begravningsplatsen bestod troligtvis av ängslika områden kring kyrkan där de välbärgades gravminnen fanns i form av stenkors, tumbor och hällar. Enklare människors gravar kunde markeras av en liten kulle eller av ett träkors. Välbärgade människor begravdes redan under medeltiden även inne i kyrkan.

Under 1600-talet var det kyrkorummets, fristående gravkor, inredda gravrum m.m. som utgjorde platsen för de välbärgades gravar medan gemene man begravdes på kyrkogården. Vanligt var att kyrkogården omgärdades av träbalkar med spåntak. I mitten av 1700-talet kom ett kungligt påbud om att kyrkogårdsmuren, eller bogårdsmuren som den då kallades, skulle vara uppförd av gråsten utan bruk, kallmurad. I början av 1800-talet tillät man att de murades med kalkbruk om de täcktes med tak. Reformationen innebar på flera sätt en förändrad syn på det som hörde kyrkan till men rent praktiskt genomfördes inga omvälvande förändringar på kyrkogårdarna under 1700-talet.

Före 1800-talet var det vanligt att människor av högre stånd begravdes inne i kyrkan, medan vanligt folk begravdes på anonyma allmänningar kring kyrkan. Under 1700-talets slut tilltog protesterna mot begravningar i kyrkan då det ansågs smittospridande, ohygieniskt och orsakade stort obehag, framför allt sommartid. I början av 1800-talet genomdrevs en författning som krävde trädplanteringar och striktare planer på nyanlagda kyrkogårdar. År 1815 förbjöds begravningar inne i städer och byar, begravningsplatserna skulle anläggas utanför tätorterna. Dessa bestämmelser kan ses som ett resultat av den debatt som förts under 1700-talet.

De nya kyrkogårdarna var symmetriskt uppbyggda med gångar, kvarter och trädalléer. Trädplanteringar var ett viktigt inslag och framförallt på de nyanlagda kyrkogårdarna där det tillämpades en stram parkkaraktär. Landsortens kyrkogårdar var emellertid fortfarande enkla med sparsam vegetation, möjligtvis hade en trädkrans planterats.

Mot slutet av 1800-talet hade kyrkogårdarna utvecklats till det utseende som vi idag förknippar med en äldre kyrkogård. Fler planteringar hade anlagts samt lummiga alléträd, hängträd och vintergröna häckar. Vid denna tid blomstrade även stenindustrin och gjuteriverksamheten vilket bidrog till att gravvårdarna började massproduceras. De vanligtvis höga vårdarna av granit, marmor, och kalksten samt järnstaket, gjutjärnsurnor och gjutjärnskors är karaktäristiska för slutet av 1800-talet.

Kyrkogårdar och begravningsplatser indelades i olika områden, dels där den dödes familj fick köpa gravplats, dels områden som var kostnadsfria. Dessa senare områden kallades vanligtvis allmänna linjen, s.k. linjegravar. Här begravdes människor i den ordning de avled. Detta sätt att begrava ansågs vara mycket fördelaktigt eftersom gamla gravar åter kunde öppnas när

kyrkogården var fullbelagd. Följden av detta blev att stora grupper i samhället, de fattiga och anonyma, förblev anonyma även efter döden. Begravningsättet med linjegravar förekom ända in på 1960-talet.

En välbevarad rad med allmänna linjegravar i kvarter 5 på Södra kyrkogården, Lindesberg.

Under 1800-talets senare del blev det allt vanligare för samhällets arbetare och medelklass att skaffa sig egen gravplats och påkostade gravvårdar. Samtidigt blev de förmögnas gravvårdar allt mer exklusiva. Parallellt med den strikt anlagda kyrkogården började man mot slutet av 1800-talet anlägga kyrkogårdar med en mindre stram utformning, inspirationen hämtades från den engelska parkens friare former och landskap.

Skogskyrkogårdar, som i Sverige blev populära under 1900-talets första hälft, kan sägas ha utvecklats från den friare parkkyrkogården. Vid 1900-talets mitt anlades kyrkogårdar med en större anpassning till den lokala topografin och de lokala växtförhållandena. Under 1900-talet accelererade massproduktionen av gravstenar och strängare utformningsbestämmelser ledde till att gravvårdarnas variationsrikedom efterhand försvann. Även vegetationens utformning blev enklare. Stora gräsmattor med enkla rygghäckar blev vanliga istället för grusgravar och olika häckarrangemang. Träden är dock fortfarande dominerande på kyrkogårdarna. Skogskyrkogårdarna däremot har en variationsrikedom i formspråk och vegetation, trots att gravstenarna liknar dem på övriga kyrkogårdar.

Gravkvarteren från 1950- och 60-talen kännetecknas av kraven på rationell skötsel och enhetlig utformning. Detta har bidragit till nästan identiskt lika gravvårdar stående i rad med rygghäckar mellan raderna. Gångar såddes igen för att ingå i den allmänna gräsytan, arbetskrävande häckarrangemang eller kantstenar runt vårdarna togs bort och alléträd gallrades ut.

De senaste årtiondena har de stränga reglerna för gravvårdarnas utformning mjukats upp och gett ett större utrymme för personligt formspråk.

NORA SÖDRA KYRKOÅRD

Noras historia i korthet

Källor: *Källa: En vandring i Nora* av Claes-Göran Wetterholm

<http://www.visitnora.se/omnora/historia.4.561d3f89126b997e42180001240.html> (2014-12-30)

Kulturhistorisk karakterisering Nora kyrka. Borg, A. 2003.

Nora är centralort i Noraskogs bergslag, där det funnits otaliga gruvor och hyttor från medeltiden fram till 1960-talet. Som en följd av bergshanteringen växte det vid Norasjön upp en handelsplats som fick stadsprivilegier 1643.

Det som lade grunden till Bergslagens och Noras välstånd var bergsbruket, här fanns både malm och skog, vilket var nödvändigt för framställningen av järn.

Noraskog var från början ett sockennamn och kan spåras till början av 1300-talet. Nora kyrkby var länge mycket oansenlig. Nora Kyrkebol fick genom Gustav Vasa sin rätt som marknadsplats bekräftad 1527², bergsmännen i trakten fick sälja sitt järn och torghandel fick bedrivas på lördagar. Nora kyrkby kom att blomstra ända fram till den förödande stadsbranden 1608. Då 33 av byns 44 gårdar lades i aska. Nora hämtade sig så småningom från branden, delvis med hjälp från statsmakten.

Under drottning Kristinas förmyndarregering föreslog rådgivaren i stadsprivilegieärenden, friherre Karl Bonde, att en kanal skulle byggas till Bergslagen från Mälaren via Hjälmarén. Hans tanke var att flytta Noraborna och invånarna från grannstaden Lindesberg till en helt ny stad, Järle. Hit skulle kanalen dras och detta skulle bli centrum för utskeppningen av järnet från Bergslagen. Järle fick sina stadsprivilegier 1642 varpå närmare planering för kanaler och slussar sattes igång. Därefter kom direktiv till de båda kyrkbyarnas invånare att flytta till den nya staden. Längre än så kom man aldrig, invånarna vägrade helt sonika att flytta.

När Nora fick sina stadsprivilegier 1643 kom staden att bli residensstad 1643-1648 och omfattade då Nora, Linde, Finnmarken och Grythyttan i Värmland. Efter den korta perioden uppgick Nora Län i Örebro län. Nora växte dock långsamt och minnet av denna tid finns i det karaktäristiska rutnätssystem som stadskärnan är uppbyggd i.

29 april 1731 började det brinna i en fastighet på Svartälvsgränd. Elden spred sig snabbt och så gott som hela Nora stad jämnades med marken, när elden dog ut stod kyrkan nästan ensam kvar, delvis skadad. Noraborna byggde långsamt upp sin stad igen och 1746 hade brandspåren nästan helt försvunnit.

1856 öppnades Sveriges första normalspåriga järnväg för persontrafik mellan Nora och Ervalla. Den kom sedan att anslutas till Köping-Hult banan och mycket snart stod det klart hur betydelsefullt detta transportmedel var för bygden. Pengar strömmade till och de mer välbärgade i Nora med omnejd ansåg att en stad av Noras betydelse borde ha en kyrka som passade till detta. Den gamla kyrkan med medeltida anor revs, en ny kyrka byggdes och invigdes den 31 oktober 1880.

Redan tre år tidigare hade järnet utbjudits till underpris på Hindersmässan i Örebro, men köpare hade inte funnits. 1879 satte Stockholms Enskilda Bank delar av Carl Herman Wedbergs³ bruk i konkurs.

---

² Carlquist, Gunnar, red (1937). *Svensk uppslagsbok. Bd 19*. Malmö: Svensk Uppslagsbok AB. Sid. 1260. Sekundär källa: <http://sv.wikipedia.org/wiki/Nora> (2014-12-30).

³ Fadern Anders Wedberg brukspatron med stora egendomar; Hammarby järnbruk, Hagby bruk, Järle bruk m fl. A.W. var även den drivande kraften bakom järnvägen.

Även om Wedberg var en av de mäktigaste männen i trakten, hade han liksom en mängd andra bruksägare och välbeställda borgare i Nora skrivit på reverser och borgensförbindelser. Händelseutvecklingen kom nu närmast att likna ett grymt dominospel, när de första föll dröjde det inte länge förrän näste gick i konkurs.

Gruvbrytningen fanns ändå kvar, främst i Pershyttans och Stribergs gruvfält. Andra näringar kom dock bli viktiga, och omkring 1920 blev Nitroglycerinbolaget i Gyttorp en dominerande industri.

Nora kyrka

Nora kyrka är belägen på en höjdsträckning vid norra sidan av torget och har ett dominerande läge i den välbevarade trästaden Nora med byggnader från 1700- och 1800-talet. Kyrkan kan vara den tredje på platsen och tornmurarna är delvis en rest från en tidigare kyrka. Kyrkan uppfördes 1878-80 som en nyromansk basilika ritad av P. Andersson, Örebro. Samtidigt som den nya kyrkogården uppfördes röjdes området runt kyrka och benhuset liksom bogårdsmuren med sina portar togs bort. Marken jämnades och området runt kyrkan anlades med gräsmattor, sandade gångar och en hög gråstensfot uppfördes som avskärmning mot torget.⁴

Kyrkan är vit, slätputsad med rundbågiga fönster samt yttertak av plåt. Ingångar finns i väst samt på långsidorna. I kvarteren öster och nordöst om kyrkan finns en samlad miljö med kyrkoadministrativ prägel med äldre prästgårdar och klockargård samt ett församlingshem från 1997.⁵

Nora stad ingår i riksintresseområde för kulturmiljövården.

Kyrkogårdens historia

Kyrkotomten, den f.d. kyrkogården vilken är belägen i kyrkans direkta närhet har inte använts för begravingar sedan början av 1800-talet. Den nya kyrkogården förlades ca 350 meter söderut om kyrkan och invigdes 1817.

År 1784 slutade man med begravingar inne i Nora kyrka. Kyrkan liksom dåvarande kyrkogården låg på en mindre östvästlig ås och det var svårt att gräva tillräckligt djupt vid gravsättning. Beslut togs att förlägga kyrkogården på annan plats, vid Norasjön där det gamla residenset legat.

På platsen hade ett tidigare kronohemman legat vilket tillhört både Sten Sture den äldre samt Gustav Vasa med söner. Den herrgård som fanns på platsen uppfördes av Krister Bonde som flyttade från Nora 1648, vilken senare rustades av Nils Bengtsson Norman, 1674. Norman bodde på platsen fram till 1692. Byggnaden förstördes troligen vid branden 1731. Herrgårdens huvudbyggnad låg troligen där Wedbergska kapellet är beläget.⁶

1854 beslöts att utvidga kyrkogården åt väster och norr. 1857 upphävdes dock beslutet då frågan väcktes om en ny kyrkogård belägen norr eller väst om staden. 1862 beslöts att Nora stad och socken skulle ha en gemensam begravningsplats. Mellan år 1863-65 mättes området upp samt kartlades och marken dikades, utjämnades samt planterades. Gatan från staden sänktes samt grusades. 1865 invigdes Norra kyrkogården.⁷

---

⁴ Örebro Läns Museum , DOKUMENTATION KYRKOGÅRDAR, Nr 8 1997.

⁵ *Kulturhistorisk karakterisering Nora kyrka*. Borg, A. 2003.

⁶ Örebro Läns Museum , DOKUMENTATION KYRKOGÅRDAR, Nr 8 1997.

⁷ Örebro Läns Museum , DOKUMENTATION KYRKOGÅRDAR Nora Södra Kyrkogården, Nr 8 1997.

Under senare tid har södra kyrkogårdens gångar invid ett antal gravar jämnats till, dvs kanterna har rätats ut och har inga tydliga fördjupningar i anslutning till gravvårdar med staket, stenram eller häck.

KYRKOGÅRDSBESKRIVNING

Källa: <http://www.svenskakyrkan.se/nora/sodra-kyrkogarden> (2014-12-30).

Kyrkogården

Kyrkogården är mindre till storleken och har en symmetrisk plan med rektangulära kvarter i öst-västlig riktning. Avgränsande grusgångar delar kvarteren. En allé med gamla lindar leder från Kungsgatan fram till kyrkogårdens entré. De träd som finns på kyrkogården förstärker kyrkogårdens symmetri. Gången fortsätter från grinden söderut fram till det dominanta Wedbergska kapellet. Längs med gången finns höga lyktor. Ett fåtal bänkar är placerade längs den yttre gången. På kyrkogården finns ett stort antal gravar som omgärdas av stenramar, gjutjärnsstaket, kedjor av gjutjärn eller häckar av främst måbär. Ytmaterialet i dessa gravar är gräs alternativt mönsterkrattad sand.

Kapell

På kyrkogården, i axel med kyrkogårdens entré finns ett gravkapell, en vitputsad stenbyggnad utformad som ett antikt tempel med övertäckt ingång, doriska kolonner och kapitäl i gjutjärn. Tympanongavel med tandsnittsdekor. Över dörrarna står på latin: MEMENTO MORI ET COELUM QUARE (Tänk på döden och sök himlen.) På var sida om dubbeldörren finns nischer med urnor.

Kapellet uppfördes av riksdagsmannen Anders Wedberg år 1847 och skänktes till Nora församling. Kapellet är ritat av arkitekten P. Lundmark och används som begravningsplats för den Wedbergska släkten.

Gravar

De äldsta gravarna finns i kapellets direkta närhet eller längs med den häck som omger kyrkogården. Ett stort antal gravar har stenram och ett flertal gravvårdar har järnstaket, häck eller kedja. På kyrkogården är gravvårdar med någon form av omgärdning dominerande och det finns ett rikt urval av representativa gravvårdar från 1800-talet samt tidigt 1900-tal som visar på de genom tiderna förändrade stilidealerna. Även ett antal mindre framträdande och mer generellt förekommande gravvårdar finns på kyrkogården.

Inga nya begravningsplatser upplåts längre på Södra kyrkogården. Gravsättning sker endast i redan befintliga gravar/familjegravar.

Omgärdning

Kyrkogården omgärdas av syrenhäckar i östra och norra delen, hägg med inslag av syren i den södra delen, syren och hägg samt inslag av ek, alm, lind samt rönn i den västra delen. Mot järnvägsstallarna i söder växer både träd och buskar, bla hägg, alm, lind och asp.

Två stora björkar växer väster om kyrkogårdshäcken. Utanför entrén växer på var sida en lind.⁸

Ingångar

Vägen fram till kyrkogården är en förlängning av Kungsgatan i sydlig riktning. Vägen kantas av lindar⁹ och avslutas med den järngrind som utgör kyrkogårdens huvudentré i norr. Grinden är gjuten i ett mönster där två vertikala rektanglar med i ena änden rundade hörn och i den andra änden, mot ramen, två mot varandra vända hålkälsprofiler. De spegelvända dekorelementen utgör ett repetitivt mönster i en rektangulär horisontal ram. Grindparet är förankrat i grindstolpar av granit vilka är grovt huggna samt med fasad övre kant. På vart krön finns en urna på fot av gjutjärn.

---

⁸ Örebro Läns Museum , DOKUMENTATION KYRKOGÅRDAR Nora Södra Kyrkogården, Nr 8 1997.

⁹ Örebro Läns Museum , DOKUMENTATION KYRKOGÅRDAR Nora Södra Kyrkogården, Nr 8 1997.

Norra entrégrinden mot kapellet samt entré och trädallé som leder till Kungsgatan. Allén utgör en viktig del av kyrkogårdens totala upplevelse och utgör en länk/visar på sambandet med kyrkan.

Gångsystem

Grusgångarna delar in kyrkogården i sex kvarter. Den yttre grusgången löper parallellt längs med kyrkogårdens omgärdande häck. Mellan grusgång och häck finns kvarter 1 i väst samt kvarter 2 i öst. Kvarter 3 till och med 6 ligger innanför och delas av en grusgång i nord-sydlig riktning samt en i väst-östlig riktning. Kvarteren i sin tur är indelade i mindre enheter med hjälp av en, i kvarter 3-6, centralt placerad väst-östlig gång. De kortare gångarna delar inte kvarteren utan möjliggör för samtliga gravvårdar i kvarteret att vändas mot gången.

ALLMÄN KARAKTÄRSBESKRIVNING

Nora södra kyrkogård är belägen på en mindre höjd invid Norasjön och utgör en del av den omkringliggande och för Nora Stad viktiga äldre identitetsskapande bebyggelsen. I kyrkogårdens direkta omgivning finns järnvägsstation, stationshus samt lokstallar med tillhörande byggnader från 1800-talets andra hälft. Kyrkogården har till storleken troligen inte förändrats utan har möjligen samma plan- och indelning som när den anlades vid 1800-talets början. Kyrkogården är rektangulär till formen och indelad i 6 kvarter. Kvarteren ligger i väst-östlig riktning undantaget kvarter 1 och 2 som omger/ramar in innanför liggande kvarter. Merparten av gravvårdarna ligger vända mot grusgångarna vilket möjliggörs genom mindre gångar inom kvarteren. Grusade rätvinkliga gångar, ett äldre trädbestånd, kapellet samt det stora antalet äldre bevarade gravvårdar ger kyrkogården ett traditionellt utseende.

Gravvårdarna skapar genom sin variationsrikedom en harmonisk helhet där höga som låga gravvårdar får möjlighet att samsas på en mindre yta utan att vara iögonfallande och/eller dominant. Omkringliggande växtlighet möjliggör ett samspel som gynnar kyrkogården som helhet.

Gravsättningar inne i kyrkorna förbjöds 1815 och två år senare anlades södra kyrkogården. En ny förordning med anvisningar påverkade dels en upprustning av befintliga samt anläggandet av nya kyrkogårdar i hela landet. De nya kyrkogårdarna skulle förläggas utanför staden, delas in i kvarter, ha symmetriska gångar samt träd.

Kyrkogården fick under 1800-talets slut troligtvis det utseende som den har idag, dels på grund av 1800-talets industrialisering med massproducerade föremål i form av gjutna staket och kors samt gravstenarnas bearbetning och material.

Den äldre karaktären har på ett varsamt sätt bevarats och kyrkogården har ett stort antal äldre gravvårdar där det sena 1800-talet dominerar. Endast ett fåtal senare gravvårdar finns på kyrkogården och förklaringen till detta är troligen anläggandet av norra kyrkogården under 1860-talets första år. Senare gravstenar är till stor del kompletteringar till redan befintliga gravvårdar. På kyrkogården förekommer även att delar av gravvårdar bytts ut vid senare tillfälle.

Storleken på de träd som finns inne på kyrkogården samt den förhållandevis höga häcken runt kyrkogården skapar en harmonisk känsla och stora gravvårdar, till höjd och yta, är karaktärsskapande och sammanhållande.

KVARTERSBESKRIVNING

Kvarter 1

Kvarter 1 är placerat längs med häcken på kyrkogårdens västra samt södra sida. Samtliga gravvårdar är vända mot en grusgång. Övervägande andelen gravvårdar är från 1800-talet och i kvarteret återfinns goda exempel från både förindustrialismen, tidig industrialism samt från tiden då industrialismen var väl utvecklad. Stil- och materialmässigt finns både kalksten, granit samt gravstenar med blandade material. Övervägande delen gravvårdar är familjegravar, flertalet med titlar som exempelvis häradssdomare, rådmän, konungens troman, öfvergruvfogde m.fl. Titlarna anknyter både till staden samt till gruvindustrin. Nämnas bör den gravvård i kalksten (nr 37) närmast kapellet vilken är från år 1817, året då kyrkogården stod klar.

Kvarteret har ett fåtal fristående äldre träd vilka troligen är en rest av en tidigare trädkrans.

Gravvårdarna visar på anknytning till orten och dess tidigare betydelse som bruksort. Kvarter 1 visar tydligt på det under 1800-talet nya skicket att köpa sin gravplats liksom på den ökande individualiseringen och på vilket sätt detta speglar sig i valet av gravvård. Viktigt under denna period blev att genom gravvårdens storlek och omgärdning visa på sin betydelse även efter sin död.

Kvarter 1, foto taget mot söder.

Rekommendationer

Gravvårdar medtagna i inventeringen bör bevaras intakta. Inga nya gravstenar bör tillföras detta kvarter. Ett antal gravar skulle med fördel kunna kompletteras med tex kedjor, omgärdande häck eller grus för att återfå sitt ursprungliga utseende. Kvarteret behålls i sin helhet. Örebro Läns Museum alternativt Länsstyrelsen i Örebro Län kontaktas för diskussion angående återanvändande av återlämnade gravvårdar.

Kvarter 2

Kvarteret ligger delvis på östra sidan om kapellet och fortsätter sedan längs med östra häcken. Övervägande andelen gravvårdar är från 1800-talets första hälft och i kalksten alternativt gjutna i järn (från perioden runt 1800-talets mitt). Ett antal gravar finns från senare delen av 1800-talet. Dessa är främst tilläggsgravstenar till en redan befintlig gravplats. I kvarter 2 förekommer titlar såsom prost, major och riddare, rådman m.fl. Gravvårdarna i kalksten är tidstypiskt smala med rundade krön, försänkt inskription samt har sparsmakat med dekor. Gjutjärnskorsen är centrerade till nord-östra delen av kvarteret och visar klara skillnader i utformning beroende på tidsperiod. Från det enkla gjutna korset från 1800-talets första hälft till det sena 1800-talets dekorerade industritillverkade kors.

Kv 2, foto taget mot nordost.

Rekommendationer

Kvarteret visar på det ändrade bruket av material vilket har sin utgångspunkt i industrialismens utveckling. Gravplats nr 55-57 är representativ ur den pedagogiska aspekten att både stilideal, bruket att blanda material, uttryck för den personliga identiteten samt familjegravens betydelse synliggörs här. Gravvårdarna bör bevaras intakta och inga nya gravvårdar bör tillföras kvarteret. Örebro Läns Museum alternativt Länsstyrelsen i Örebro Län kontaktas för diskussion angående återanvändande av återlämnade gravvårdar.

Kvarter 3

Kvarteret är det kvarter med lägst antal gravar och där ett fåtal i kvarterets norra del ligger i en sammanhängande gräsyta. Inom kvarteret förekommer gravvårdar där den traditionella omgärdningen i form av en stenram alternativt en lägre häck bevarats samt kompletterats med en nyare/senare gravsten. Ett antal gravvårdar har dock förlorat sin omgärdning och endast stenen finns kvar vilket är vanligt förekommande på kyrkogårdar där man velat rationalisera skötseln (exempelvis grav nr 204). Kvarteret har i och med denna antydning till modernisering delvis förlorat sin traditionella kyrkogårdskaraktär men visar å andra sidan på efterkrigstidens nytänkande och den följande rationaliseringen av skötseln av kyrkogårdarna.

Kvarter 3, foto taget mot nordöst.

Rekommendationer

Kvarteret är i sin nuvarande form viktigt i den bemärkelse att det speglar förändring i både stil och skötsel. Kvarteret har glesats ut och risk finns att det i förlängningen blir oläsbart i den mening att det ”flyter ut” och tappar sammanhållning om fler gravstenar tas bort. I kvarteret är det viktigt att samtliga gravvårdar blir kvar på sin plats även efter ett eventuellt återlämnande. Kvarteret behålls i sin helhet. Örebro Läns Museum alternativt Länsstyrelsen i Örebro Län kontaktas för diskussion angående återanvändande av återlämnade gravvårdar.

Kvarter 4

Kvarteret består av gravvårdar från 1800-talets slut till 1900-talets två första årtionden. Längs med den gång som leder fram till kapellet samt längs med den yttre gången återfinns gravvårdarna från 1800-talets slut. Gravvårdarna är mot söder få och en sammanhängande gräsyta dominerar södra sidan. I denna del av kvarteret finns två stora äldre träd. Norra delen saknar träd och höga gravstenar med någon form av omgärdning dominerar. I kvarteret syns en tydlig skillnad i utförandet av järnstaketen där grav nr 234 samt 246 särskiljer sig från kyrkogårdens övriga järnstaket. Staketen är luftigare med mjukt rundade dekorelement, båda gravvårdarna från 1920-talet.

Kvarter 4, foto taget mot nordöst.

Rekommendationer

Kvarteret behålls i sin helhet. Örebro Läns Museum alternativt Länsstyrelsen i Örebro Län kontaktas för diskussion angående återanvändande av återlämnade gravvårdar.

Kvarter 5

Samtliga gravvårdar i kvarteret är från 1900-talets första årtionden. Ett fåtal gravvårdar saknar någon form av omgärdning, titel eller är resta till minne över en enskild person. Personer eller familjer med anknytning till järnbruken är i kvarteret få, istället visar titlarna på stadens utveckling och anknyter till det utökade budet av varor och tjänster; handlanden, garverifabrikören, bagaremästare, distriktsveterinär, apotekare, byggmästaren, stationsinspektoren, klädeshandlanden etc.

Ett flertal buskar finns planterade vid eller intill en gravvård. Även ett antal höga träd finns i kvarteret. Kvarteret är homogent och gravvårdarna är goda representanter för sin tidsperiod, ett fåtal stenramar har en senare gravsten. I kvarteret finns två ovanliga gravvårdar i skiffersten.

Kvarter 5, foto taget mot sydöst.

Rekommendationer

Kvarteret har ett flertal buskar och äldre träd vilka är viktiga att bevara för att bibehålla kvarterets karaktär och kulturhistoriska prägel. Kvarteret behålls i sin helhet. Örebro Läns Museum alternativt Länsstyrelsen i Örebro Län kontaktas för diskussion angående återanvändande av återlämnade gravvårdar.

Kvarter 6

Kvarter 6 har liksom övriga kvarter en väst-östlig grusgång men med den skillnad att grusgången viker av mot norr och skapar en enskild enhet i nord-väst. Gravvårdarna i kvarteret är främst från slutet av 1800-talet fram till 1930-talet och flertalet med titlar vilka anknyter till staden och bergsbruket. De äldsta gravvårdarna återfinns huvudsakligen längs östra samt södra grusgången. Övervägande andelen gravar är familjegravar och ett par av dessa är att betrakta som stora. Kvarteret har även fyra gravplatser där platsen markeras av ett högt träd i vart hörn. Höga träd och buskar förstärker intrycket av en traditionell kyrkogård.

Kvarter 6, foto taget mot väster.

Rekommendationer

Gravvårdar medtagna i inventeringen bör bevaras intakta. Ett viktigt inslag i kvarteret är de karaktärsskapande höga träd som markerar ett antal gravplatser. Dessa gravplatser saknar i ett par fall gravsten men bör likväl betraktas som enskilda gravplatser. Örebro Läns Museum alternativt Länsstyrelsen i Örebro Län kontaktas för diskussion angående återanvändande av återlämnade gravvårdar.

Sammanfattning

Samtliga gravvårdar på kyrkogården har tagits med i inventeringen och utgör som helhet ett oerhört viktigt inslag i Nora stad. Kyrkogården speglar bygdens historia, vilka näringar som fanns och vilka områden som var verksamma under olika tider. Stora gravvårdar samsas på samma yta som små och kyrkogården har haft turen att få behålla både grusgångar, olika typer av omgärdningar, ett äldre gångsystem samt stora träd. Dessa kulturhistoriska bärare kombinerat med stenarnas egenvärde i form av inskriptioner, utformning och dekor bidrar till en viktig pedagogisk plats där det är möjligt att läsa och ta del av stadens utveckling under framförallt 1800-talet. Att skydda och bevara kyrkogårdens fortlevnad som den unika plats den är bör ses som en långtgående framtida kulturhistorisk investering.

Gravstenarna visar med hjälp av sin storlek, form samt bearbetning hur olika stilideal/epoker avlöst varandra, vilken samhällsklass som begravdes på den äldre delen av kyrkogården samt vilken yrkeskategori den gravsätte tillhörde. De större gravvårdarna uttrycker vilken ställning i samhället den gravsätte innehade och kan i ett antal fall visa på vilken roll dessa personer har spelat i ortens utveckling.

Ett antal gravar är från 1800-talets första hälft, tiden före industrialiseringens genombrott och är tillverkade i mer ”lättarbetade” material som exempelvis kalksten. Tiden efter att begravingar förbjöds inne i kyrkan (1815) präglas av mer påkostade gravvårdar och en mer planerad kyrkogård, exempelvis kvartersindelning och gångar.

I samtliga kvarter finns ett flertal gravvårdar med titlar vilka idag bär vidare den kulturhistoriska betydelsen i den mån då dessa visar på vilka yrken som var viktiga för samhället och för orten som brukssamhälle.

Ett fåtal gravvårdar är dock från 1950-1960-tal och är som enskilda viktiga för kyrkogårdens karaktär. Det är viktigt att den äldre kyrkogården speglar dessa olika delar då den annars tenderar att enbart uppfattas som likformig. Parallellt med denna önskan måste kyrkogården värna om sin karaktär och enhetlighet.

Ett antal av gravvårdarna är tillverkade av järn alternativt kalksten och kräver på grund av materialet särskild omvårdnad. Åtgärder bör utformas i samråd med konservator speciellt vad gäller kalkstensvårdarna. Dessa gravstenar hör till de äldsta och är från förindustriell tid.

GRAVVÅRDAR ÖVER PERSONER AV LOKALHISTORISKT INTRESSE

Kvarter 1

Gravplatsnummer: 5

Anders Hindersson var en rik bergsman från Elfhyttan.

Gravplatsnummer: 8

Per Erik Schelin. Folkskollärare och läroboksförfattare. Utgav en räknebok. Köpte gård vid Rådstugugatan och blev senare bokhandlare och rådman i staden. Kommunalman. Maken Jeanna var bland annat slöjdlärlarinna.

Gravplatsnummer: 9

Fabrikör Hallström. Instrumentmakare.¹⁰

Gravplatsnummer: 17

Johan Fabian Hedblad. Troman och riddare. Ägare till Stadra och Finnå bruk. Engagerade Olof Johan Wallin som guvernator runt 1810-1812¹¹. Wallin blev senare ärkebiskop och psalmboksförfattare.

Gravplatsnummer: 20

Obbarius, assessor. Kom från Tyskland 1841. Förestod Järnkontoets skogsinstitut och skrev bland annat en lärobok om skogsvetenskap.¹²

Gravplatsnummer: 22-23

Kronofogde C.A. Zetzell ägde Kristinelund och Alntorps Ö i Norasjön. Komponerade ”Marsch, tillegnad Nora Skarpskyttar af Companichefen Z. Satt för piano af A.G. Rosenberg. Tryckt i Örebro 1865”.¹³

Gravplatsnummer: 24-25

Harald Dillner. Gav ut böcker om metallurgi. Arbetade som hyttingenjör samt höll föredrag om tackjärnsindustrin. Tog patent på en rostugn som utexperimenterades i Pershyttan.¹⁴

Gravplatsnummer: 29-30

Bergstrandska Familjen. Lars Emil Bergstrand övertog 1875 Nora Tidning samt tryckeriet. Blev senare direktör för Örebro Enskilda kontorå i Nora. Inköpte år 1889 Alntorps ö i Norasjön och lät ön nyttjas av Noraborna. Ägde Rinmanska gården.

Kvarter 2

Gravplatsnummer: 48

Carl Johan Watz. Borgmästare. Styrde staden i 40 år.

Gravplatsnummer: 49

Erik Sundin. Rådman och en av de stora ”namnen” i Nora stads kommunala historia under 1800-talets förra hälft. Stadskassör, kyrkvärd, fattigföreståndare, ordförande i

---

¹⁰ Källa: http://grav.genealogi.se/uppladdat/18_235_3163/nr._6_hallstrom.pdf

¹¹ Källa. Åke Mossberg, Nora.

¹² Källa. Åke Mossberg, Nora.

¹³ Källa: Cnattingius Alfhild (1926) I Bergslagen för 50 år sedan. Stockholm. P.A. Norstedt & Söners Förlag

¹⁴ Källa: Cnattingius Alfhild (1926) I Bergslagen för 50 år sedan. Stockholm. P.A. Norstedt & Söners Förlag

brandstodskommittén, ledamot i skolstyrelsen, tillfälliga förordnanden som stadsfiskal, tullinspektör, postmästare etc. Från sund på andra sidan Norasjön.

Gravplatsnummer: 51-52

Carl Oscar Troilius. Forskade om malmerna i Bergslagen och blev efter faderns död t.f. bergmästare. Arbetade för utveckling av landets järnhantering. Bodde på Knutsbergs gård. En av initiativtagarna till järnvägen Nora-Ervalla. Generaldirektör för statens järnvägar 1863-1887. Ledamot av Riksdagens 1:a kammare, medlem av vetenskapsakademien, krigsvetenskapsakademien, lantbruksakademien, etc.¹⁵

Gravplatsnummer: 58

Magnus Swederus. Kyrkoherde och kontraktsprost i Nora 1826-1850. En av initiativtagarna till stiftandet av Nora Sparbank 1834. Medverkade vid nydaningen av folkundervisningen.¹⁶

Gravplatsnummer: 59

Axel Andersson. Brukspatron. Ägde Bergsängs gård i Gyttorp.

Kvarter 3

Gravplatsnummer: 71

Carl-Fredrik Berglund. Häradsförordning.

Gravplatsnummer: 76-77

Cathrinus Nikolai Arbo Collett. Trafikchef i Nora. Fullbordade en jordenruntresa vid 78 års ålder.

Gravplatsnummer: 190

Thure Bergström. Kyrkoherde 1920-1921. Bedrev skriftställarverksamhet. Verksam som rektor vid samskolan 1910-20 etc. Initiativtagare till Nora barnhem, samlade in pengar till barnhemmet 1910-1912.

Gravplatsnummer: 200

Sigfried Glas. Provincialläkare och fotograf. Kom till Nora 1893.

Kvarter 4

Gravplatsnummer: 78

Carl Gustaf Löwenhielm. Brukspatron. Under en tid stadskamrer i Nora. Kom från Klockhammar i Kil. Örebro Hushållningssällskaps sekreterare. Fru Elina etablerade i Nora år 1868 en flickpension vilken fortgick till 1885.

Gravplatsnummer: 81

V.E. Öman. Smedstorp. Redaktör, Fil.Dr. Poet, författare, publicist, översättare samt redaktör för Nerikes Allehanda. Skrev bland annat *Från min ungdoms tid. Minnesbilder* (1889), självbiografi.

Gravplatsnummer: 88

Birger Mörner af Morlanda. Vän med Strindberg, Engström, von Heidenstam m.fl. diplomat, författare och resenär. Kulturföremål som han hemkom med finns i fler etnografiska

---

¹⁵ Källa: Cnattingius Alfhild (1926) I Bergslagen för 50 år sedan. Stockholm. P.A. Norstedt & Söners Förlag

¹⁶ Källa: Tham Wilhelm (1949) Lindesberg och Nora genom tiderna, senare delen. Lindesberg

samlingar. Mörners efterlämnade arkiv och bibliotek finns i Mörnersamlingen på Örebro Universitet. Skrev bla Pyttans A-B och C-D lära.

Gravplatsnummer: 91

A.G. Rosenberg. Musikdirektör. Organist. Utgav häften om bl a *Polskor, visor och danslekar*, upptecknade i Södermanland 1823-1835, utgivna 1876-1877. *Polskor från Uppland, Östergötland, Dal, Södermanland, Jämtland*, 1879. *Svenska danspolskor, förnämligast från Södermanland och Östergötland*, 1882. Skrev musiken till Nora Skarpskyttekårs marsch.

Gravplatsnummer: 92

Carl Jonas Reinhold Elgenstierna. Postmästare 1875. Botanist och genealog.

Gravplatsnummer: 94

Anders Nilsson. Kopparslagarmästare, ANS. Hjalmar Nilsson, dirigent i USA. Skrev en bok.

Gravplatsnummer: 245

Leon Sandberg. Fadern var bleck- och plåtslagare och startade egen rörelse, bla öppnades butiken. Leonard övertog rörelsen 1891 och bytte namn till Leon. Sandberg Bleck- och plåtslageri & Bosättningsaffär.

Kvarter 5

Gravplatsnummer: 110

Alarik Larson

Gruvingenjör vid Striberg 1873-1911. Uppgjorde bla hela brytningsplanen för Kiruna. Chef för expedition till Lappland för att åt mellersta Sveriges bruksägare finna nya malmtillgångar.¹⁷

Gravplatsnummer: 138

Vilhelm Gödel. Överbibliotekarie vid riksdagsbiblioteket. Skrev *Bergsmansliv på 1870-talet*.

Gravplatsnummer: 143

Agaton Göthlin. Kronogogde. Köpte 1886 den Engströmska gården. Hans hustru Augusta Jansson såg till att gården bevarades.

Gravplatsnummer: 175-176

Axel Hambræus. Organist och kompositör. Sonen Axel var präst i Orsa, skrev 42 böcker, både barn- och vuxenlitteratur samt komponerade musik.

Gravplatsnummer: 179

Carl-Julius Eliasson. Rådman. Gett namn till Eliassonska huset. Sonen Alf var länspolischef (landsfogde i Malmöhus län). Hade hand om flera mord som senare filmatiserats.

Gravplatsnummer: 197

Per Larsson. Bergsingenjör som for till USA för att praktisera. Förvaltare och direktör för *Nora Bergslags gemensamma gruveförvaltning*. Byggde Uskavigården.

Kvarter 6

Gravplatsnummer: 119

Björn Floderus. Mycket omtyckt och vida anlita läkare i Nora.

---

¹⁷ Källa: Cnattingius Alfhild (1926) I Bergslagen för 50 år sedan. Stockholm. P.A. Norstedt & Söners Förlag

Gravplatsnummer: 128-129

Andersson Lars. Brukspatron. Byggde det rosa apotekshuset vid torget. Materialen togs mestadels från innanredet i Nora gamla kyrka, bla återanvändes de gamla golvplanken.¹⁸

Gravplatsnummer: 212

Sven Otto Lagerberg. Omtyckt och uppskattad borgmästare mellan år 1902-1922.

Gravplatsnummer: 225

A.Lennermark. Överlärare. Författade minnesskriften *Nora stads och bergsförsamling folkskolor 1842-1942*.¹⁹ Rektor för Järntorgsskolan.

Gravplatsnummer: 228-229

Wibell Axel och Einar. Axel grundade tillsammans med E. Hulin en fabrik för tillverkning av sågblad i närheten av Gullspång. 1905 flyttades fabriken till Nora där den kom att bli stadens förnämsta industri.²⁰ Sönerna övertog ledningen.

Gravplatsnummer: 242-243

Erik Hulin. Se ovan.

---

¹⁸ Källa: Cnattingius Alfhild (1926) I Bergslagen för 50 år sedan. Stockholm. P.A. Norstedt & Söners Förlag

¹⁹ Källa: Tham Wilhelm (1949) Lindsberg och Nora genom tiderna, senare delen. Lindsberg

²⁰ Källa: Tham Wilhelm (1949) Lindsberg och Nora genom tiderna, senare delen. Lindsberg

BRISTER OCH ÅTGÄRDER

De gravvårdar som värderats som kulturhistoriskt värdefulla och som saknar gravnummer har givits en bokstavsbenämning på församlingens gravkartor vilka finns med i rapporten. Vart kvarter har en ny uppsättning bokstavsbenämningar. Information finns även på blanketten över den kulturhistoriskt värdefulla gravvården.

Gravvårdar av kalksten

På Nora Södra kyrkogård finns gravstenar och hällar av kalksten som alla, oavsett skick, är medtagna i inventeringen.

Gravvårdarna åldras och det är skillnad på olika stensorters motståndskraft. Kalkstenen är en sedimentär bergart med en porös sammansättning. Skikten har olika hårdhet så skadorna uppstår därför selektivt i svaga zoner med sprickor, skiktning och vittring. Den synliga skadan är oftast ett resultat av flera samverkande nedbrytningsfaktorer.

Kalkstenen är känslig i samband med att den blir fuktig under höst- och vintertid. När vatten som trängt in i stenen fryser spränger den sönder stenen. Andra skadeorsaker kan vara att utfällningar sker i form av salt som spränger sönder stenen. Vittring kan även ske kemiskt genom reaktion på grund av föroreningar i luft och regn.

De gravvårdar av kalksten som är kulturhistoriskt värdefulla bör så snart som möjligt få någon form av skydd, exempelvis i form av en huv av trä, plåt eller kopparplåt. Som ett nästa steg bör en konservator eller sakkunnig konsulteras för lämplig åtgärd. I ett antal fall behövs akuta insatser för att rädda gravvården. Ett tydligt exempel är gravplats nummer 37, i närheten av kapellet. Gravvården har stor kulturhistorisk betydelse, dels på grund av stensorten, dess utformning liksom stenens ålder (1817).²¹

Bilderna ovan visar på olika skador som flera av gravvårdar av kalksten kan ha. Vittring, skador efter frostsprängning, sprickor m.m.

²¹ Per Ulrik Kihlstedt och Catarina Maria Wetterman är gravsatta på denna plats. Kihlstedt var rådman och handlanden. Källa: http://www.myheritage.se/names/catharina_kihlstedt (2015-03-09)

Gravvårdar av järn/gjutjärn - industrihistoria

Konsten att gjuta i järn var känd redan under den sena medeltiden och redan på 1600-talet gjöts gravhällar. Gjuttekniken utvecklades och förfinades och det gjutna järnet kom med tiden att bli vanligare än smidesjärnet. Under 1800-talets andra hälft utvecklades och förbättrades metoden att gjuta i formar samtidigt som priset på järn sjönk. Av gjutjärnet konstruerades allt från bärande konstruktioner som broar, byggnadselement, växthus till trädgårdsföremål och gravvårdar. Gravvårdarna blev ett sätt för den välsituerade medelklassen i staden och den mer förmögna landsortsbefolkningen att visa på sin betydelse även efter sin bortgång.

Att gjuta i form krävde både en formgivare, modellsnickare och gjutare vilket visar på hantverkets betydelse. Varje gravmonument hade dessutom sina egna specifika dekorelement och symboler samt inskription vilket gjorde den unik. I slutet på 1800-talet blev gjutjärnet omodernt då intresset för det naturliga ökade och det smidda järnet åter blev populärt. Staket, monument och urnor från denna begränsade period är därför ett viktigt arv; över stilhistorien, materialet samt över industrialismen. Oftast saknas uppgifter om formgivare, vilka modeller som producerades samt vilka gjuterier som fanns. Kyrkogårdarnas bevarade gravvårdar av gjutjärn utgör därför ett slags anonymt produkt- och företagsregister över modeller, formgivare och gjuterier.

Ideérna till modellerna kom från olika håll, i Dalsland och Göteborg²² var de gjutna gravmonumenten en försvenskning av franska och engelska förebilder. Gravvårdarnas utformning påverkades även av till Sverige inflyttade smeder, studieresor till andra länder samt av de kringflyttande gjutarna och smedernas återanvändande av modeller.

Med tanke på spridningen av de inom industrin producerade föremålen ligger det nära att tänka sig att modellerna även var vanligt förekommande i Närke. Järnet är Bergslagens material vilket på ett naturligt och självklart sätt visar sig på kyrkogårdarna i form av både gjutna hällar och smidda kors. I de närbelägna orterna Ramsberg och Lindesberg återfinns bla gjutna hällar från sent 1600-tal och 1700-tal. På Nora södra kyrkogård utgörs de gjutna gravvårdarna huvudsakligen av staket samt kors där korsens utformning har en tydlig koppling till dess ålder.

Vård av gjutna gravvårdar

Gjutet järn är sprödare än det smidda och kan gå av eller skadas på annat sätt. Rost är dock den vanligaste skadan på gjutjärn. Där olika järndelar fogats samma, vid borrhål eller där järnet befinner sig vid eller i närheten av mark ökar risken för rost. Sättningskador är en annan orsak till skada, ofta i samband med tjällossning.

Obehandlat gjutjärn kan behållas ommålat men kräver då rotskyddsbehandling av något slag. Målat gjutjärn borstas rent från rost, grundmålas två gånger med blymönja samt slutstryks två gånger med linoljefärg.

Gamla lagningar utgör ett tidsdokument och bör inte röras/åtgärdas. Trasiga delar kan lödas alternativt svetsas samman, vilken metod som används är beroende av järnets kondition. Innan åtgärd konsulteras alltid sakkunnig alternativt en konservator. Flera av järnstaketerna på Södra kyrkogården är påverkade av rost, en del har även någon form av sättningskada. Skadorna befinner sig i olika stadier och samtliga behöver ses över för bedömning av underhåll och eventuella åtgärder.

---

²² Herjulfsdotter, R. (2012) *Kulturhistorisk undersökning 2012, Gravanordningar av gjutjärn*. På uppdrag av Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation.

På Riksantikvarieämbetets (RAÄ) webbplats, www.raa.se, kan skriften ”Vård av gravstenar” laddas ned kostnadsfritt. Skriften berör både olika skador, förbyggande åtgärder, rengöring etc.

<http://saml.raa.se/xmlui/bitstream/handle/raa/504/9789172096721.pdf?sequence=5>

SLUTORD

På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar ändras och gravrätter återgår och får nya ägare. Det är dock viktigt att man i den långsiktiga förvaltningen är uppmärksam på att bevara de olika delarnas karaktär samt gravvårdar från olika tider. En senare gravvård i ett kvarter med övervägande andel äldre gravar kan påverka det kulturhistoriska sammantagna värdet medan gravvården i ett samtida kvarter blir en viktig framtida informationsbärare.

Nora södra kyrkogård är en mindre kyrkogård från 1800-talets början som av naturliga orsaker inte längre används kontinuerligt för jordfästning eller urnnedsättning. Detta beror dels på den senare anlagda kyrkogården norr om centrum (1865). Gravsättningar sker dock fortfarande i redan befintliga familjegravar.

Äldre gravar finns längs med den omgärdande yttre häcken. Gravvårdarna är av blandad karaktär, från kalkstensvårdar till de med stenram eller järnstaket. Samtliga äldre bevarade gravar längs häcken har gemensamt att de är resta till minne över personer tillhörande det övre samhällsskiktet och där flertalet på ett eller annat sätt var anknutna till brukens och stadens utveckling. Dessa gravar bör bevaras intakt på grund av deras roll som tidsdokument.

Stenramar, staket och titlar är drag som utmärker gravstenarna generellt. Kyrkogården saknar gravvårdar från en allmän linje, möjligen skulle mindre mer anonyma stenar kunna vara en rest. Dock motsäger resterande gravvårdar detta då de är från samma tidsperiod. Det vanligaste generellt är dock att kvarter för allmänna linjen återanvänts och gravstenarna avlägsnats än att församlingarna värnat om dem. Olikheter i gravbeståndet är dock rikt och representativt och visar tydliga trender i stilhistorien.

Välarbetade gravstenar med konstnärlig utsmyckning, traditionella symboler eller en ovanlig eller dyrbar stensort borde vara faktorer som gör återlämnade gravvårdar attraktiva för återanvändning. Dessa gravvårdar är många gånger värdefulla i sin miljö och skapar tillsammans med omkringliggande gravstenar en enhetlig del av kyrkogården.

Nora södra kyrkogård visar på oföränderliga värden som är värda att bevara, exempelvis är äldre kalkstensvårdar viktiga för kyrkogårdens karaktär liksom för ortens historia. Kapellet är än idag viktigt för orten, bland annat på grund av dess historiska anknytning likväl som på grund av dess skydd som kulturlämning.

En kyrkogård riskerar dock att stagnera om den inte används. Då nya gravsättningar idag inte är möjliga rekommenderas urngravsättning i befintliga gravvårdar som kan eller bör återanvändas. Gravrätter som gått ut och där gravstenen plockas bort skapar luckor i kvarteren, vilket är tydligast i kvarter 3.

Inventeringen av kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar är avsedd att användas som ett hjälpmedel vid upprättandet av en bevarande/kulturvårdsplan för kyrkogården. I arbetet med planen för kyrkogården/gravvårdar används lämpligen Centrala Gravvårdskommitténs skrift; *Handbok för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar*. Det övergripande syftet med planen bör vara att bevara de kulturhistoriska värden som finns på Nora södra kyrkogård.

Som en följd av denna inventering kommer Länsstyrelsen i Örebro Län tillsammans med Örebro Läns Museum att gå igenom utvalda gravvårdar för att skilja ut de som bedöms vara *mycket värdefulla*. Dessa kan församlingen sedan föra upp på en separat inventarieförteckning

för kyrkogården vilket gör det möjligt, om behov finns, att söka pengar för eventuella åtgärder alternativt underhåll.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Tryckta källor:

Bucht, Eivor, m.fl (1992) *Kyrkogårdens gröna kulturarv*, Stad och Land 103, 1992.
Movium SLU, Alnarp

Borgström, Hans (1968) *Stenhandboken* , 2:a upplagan.
Stockholm; Sveriges Stenindustri Förbund

Centrala gravvårdskommittén *Gravvårdar - Allmänna råd för bevarade och återanvändning*,
1998

Centrala gravvårdskommittén, *Handbok för kulturhistorisk inventering, bevarande och
återanvändning av gravanordningar*, 2007

Herjulfsson, R. (2012) *Kulturhistorisk undersökning 2012, Gravanordningar av gjutjärn*.
På uppdrag av Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation.

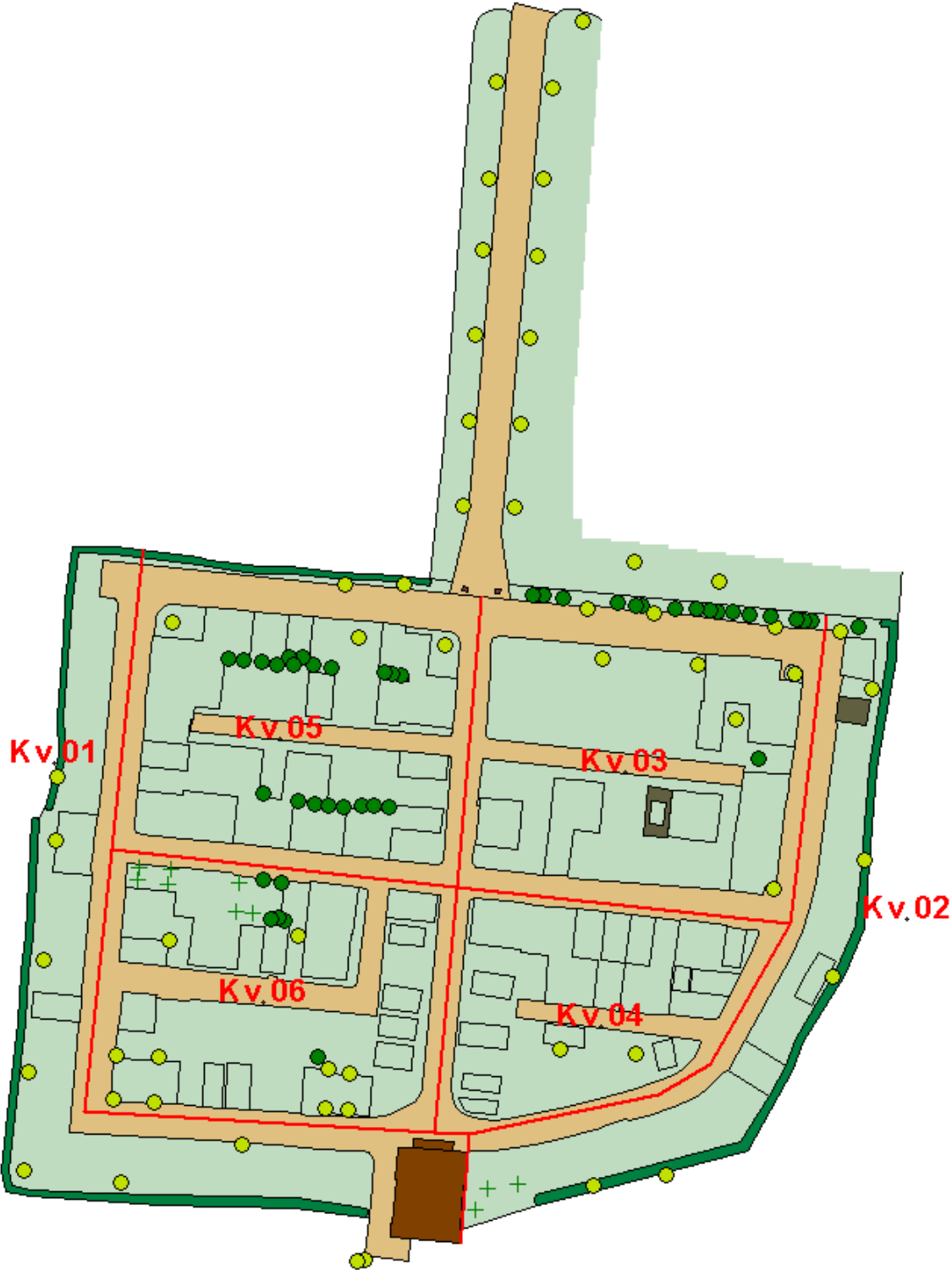
Muntlig källa:

Åke Mossberg

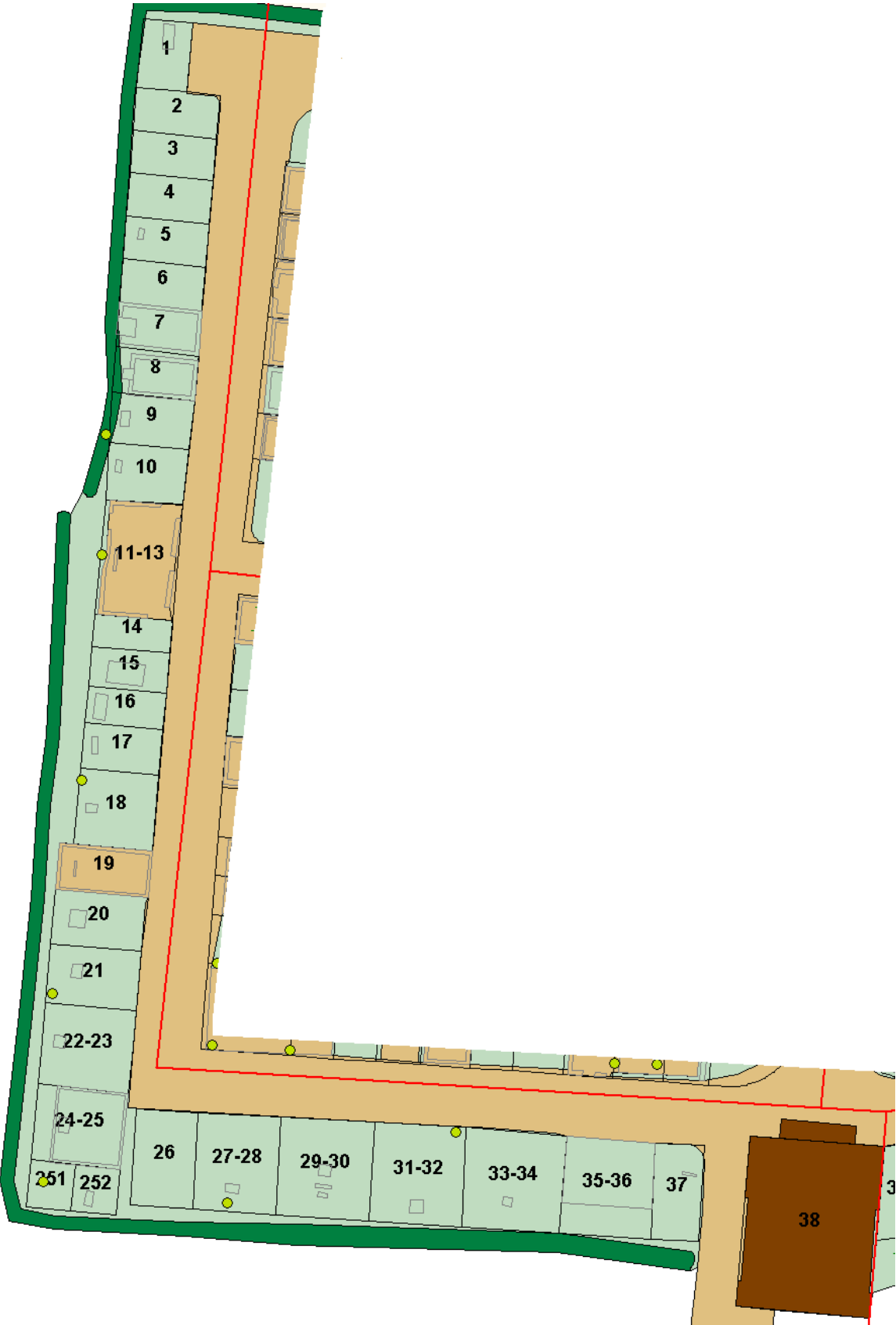
17 december 2014

BILAGOR

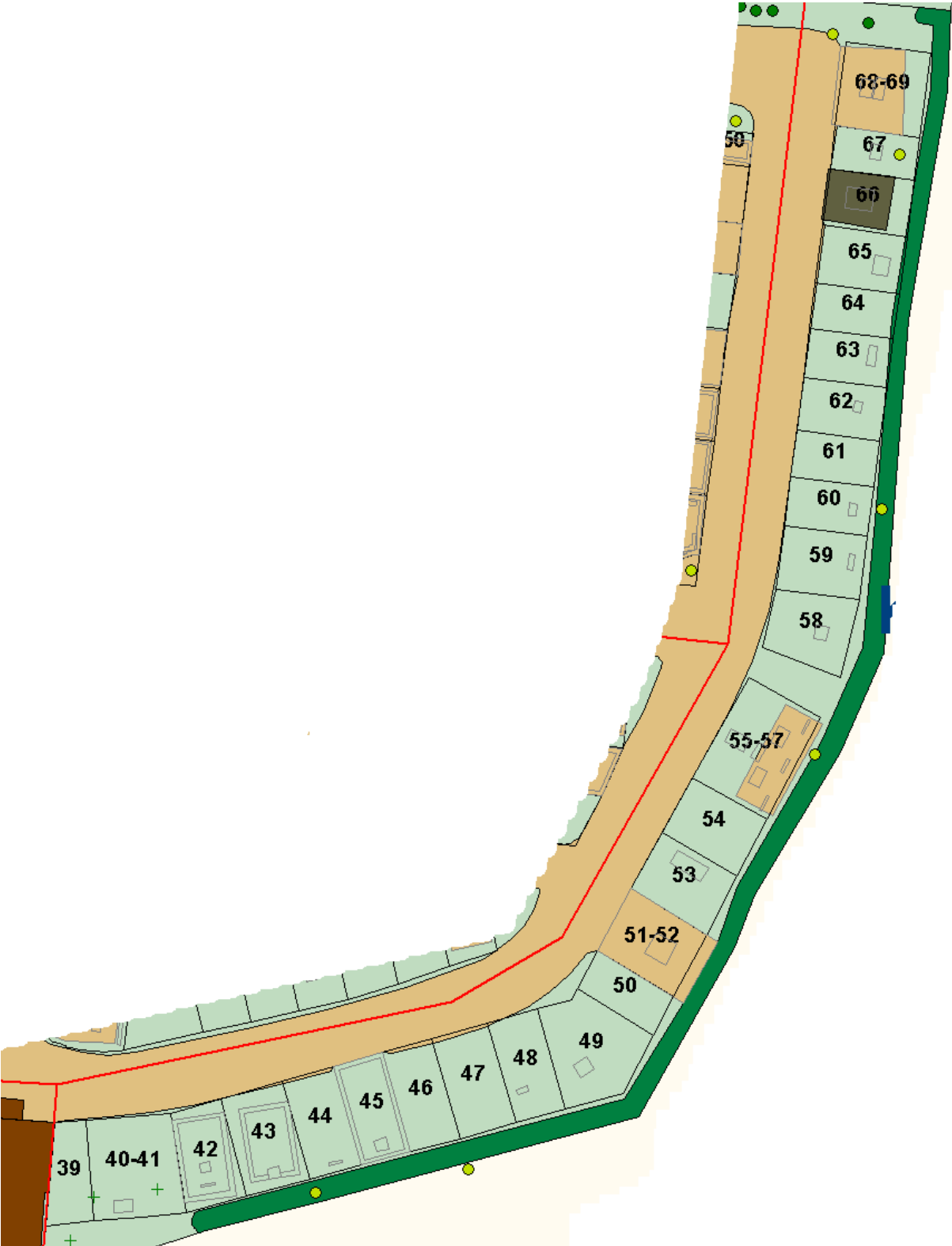
Kyrkogårdskarta med kvartersindelning.

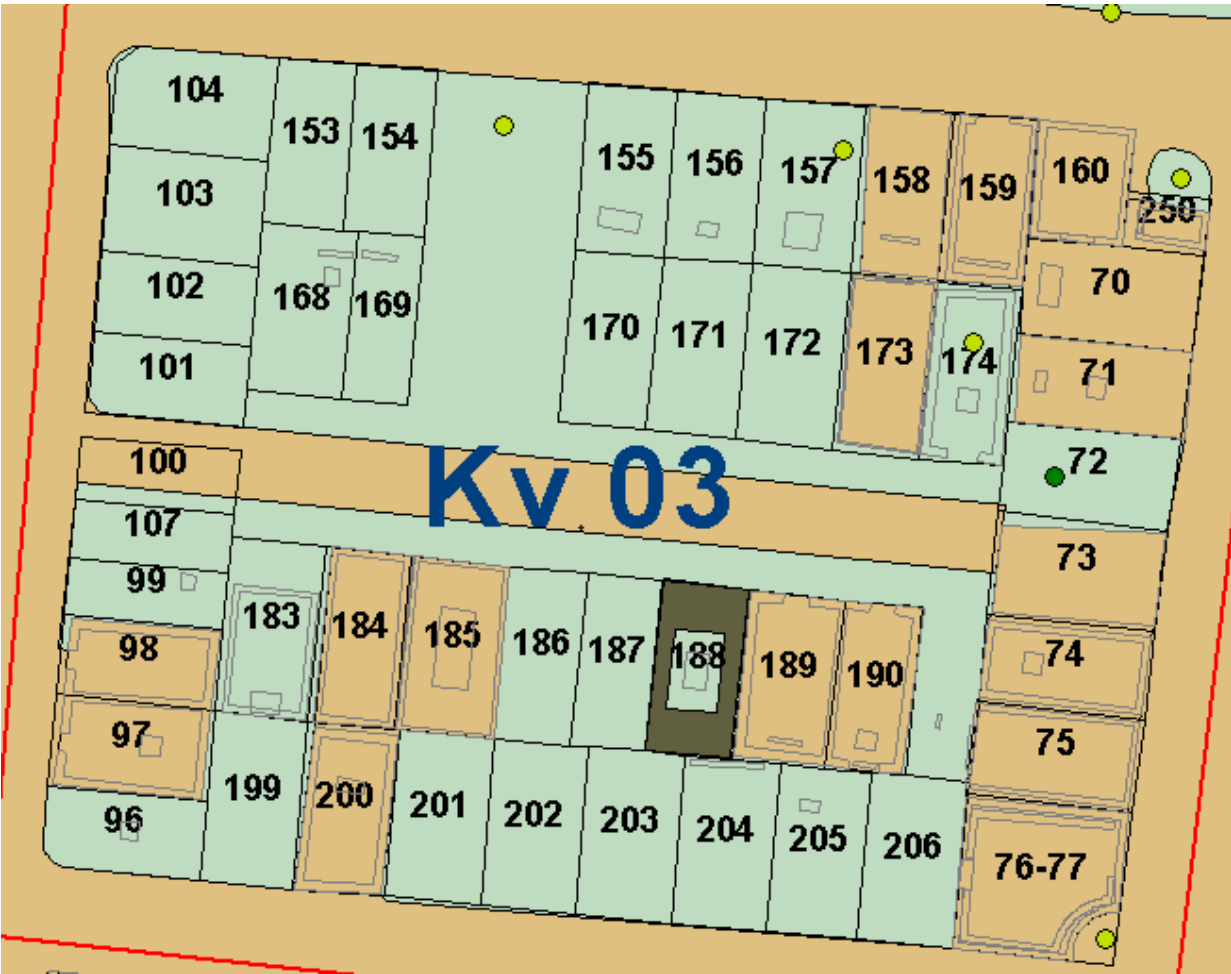
Kvarter 1

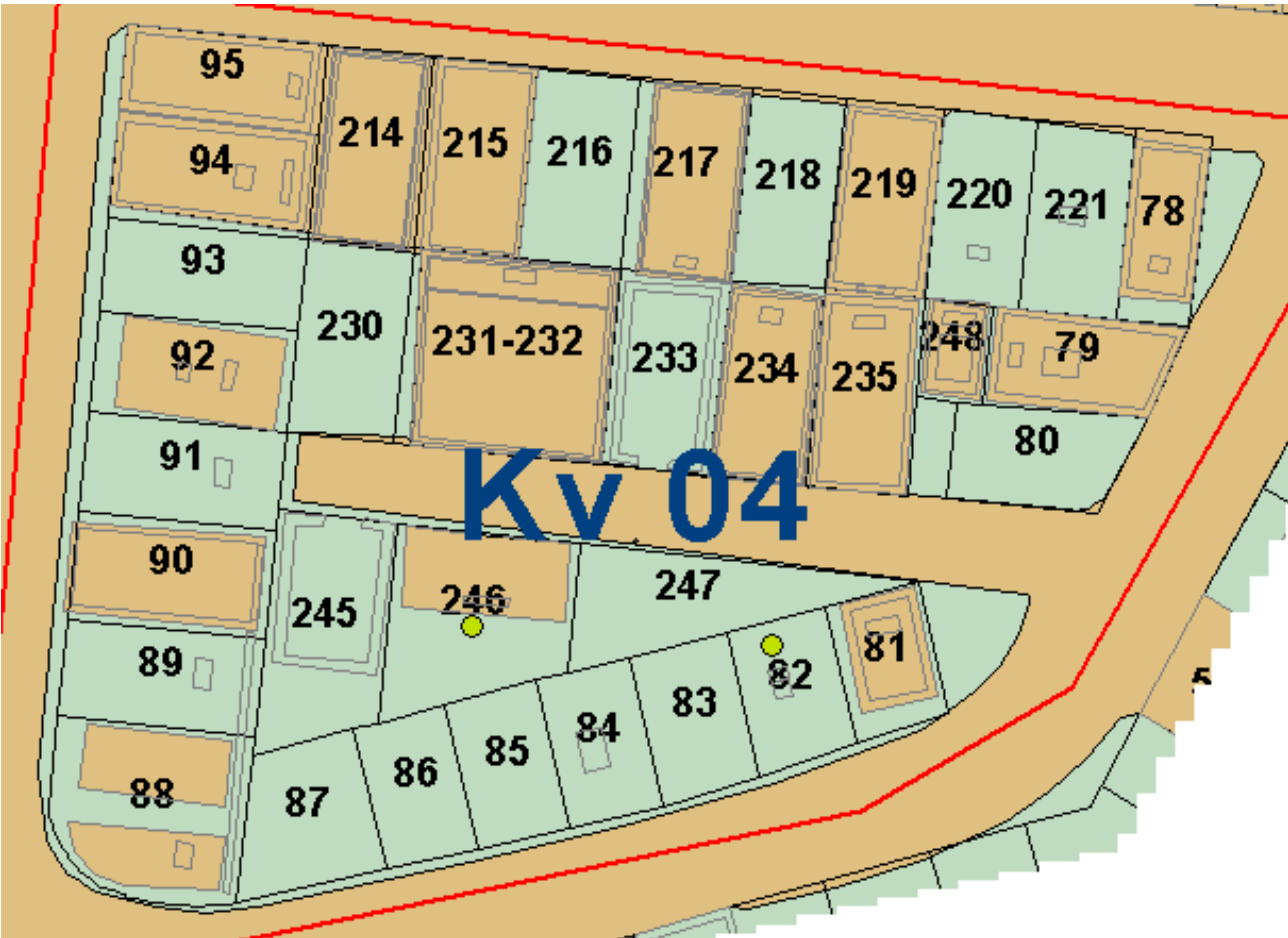
Kvarter 2

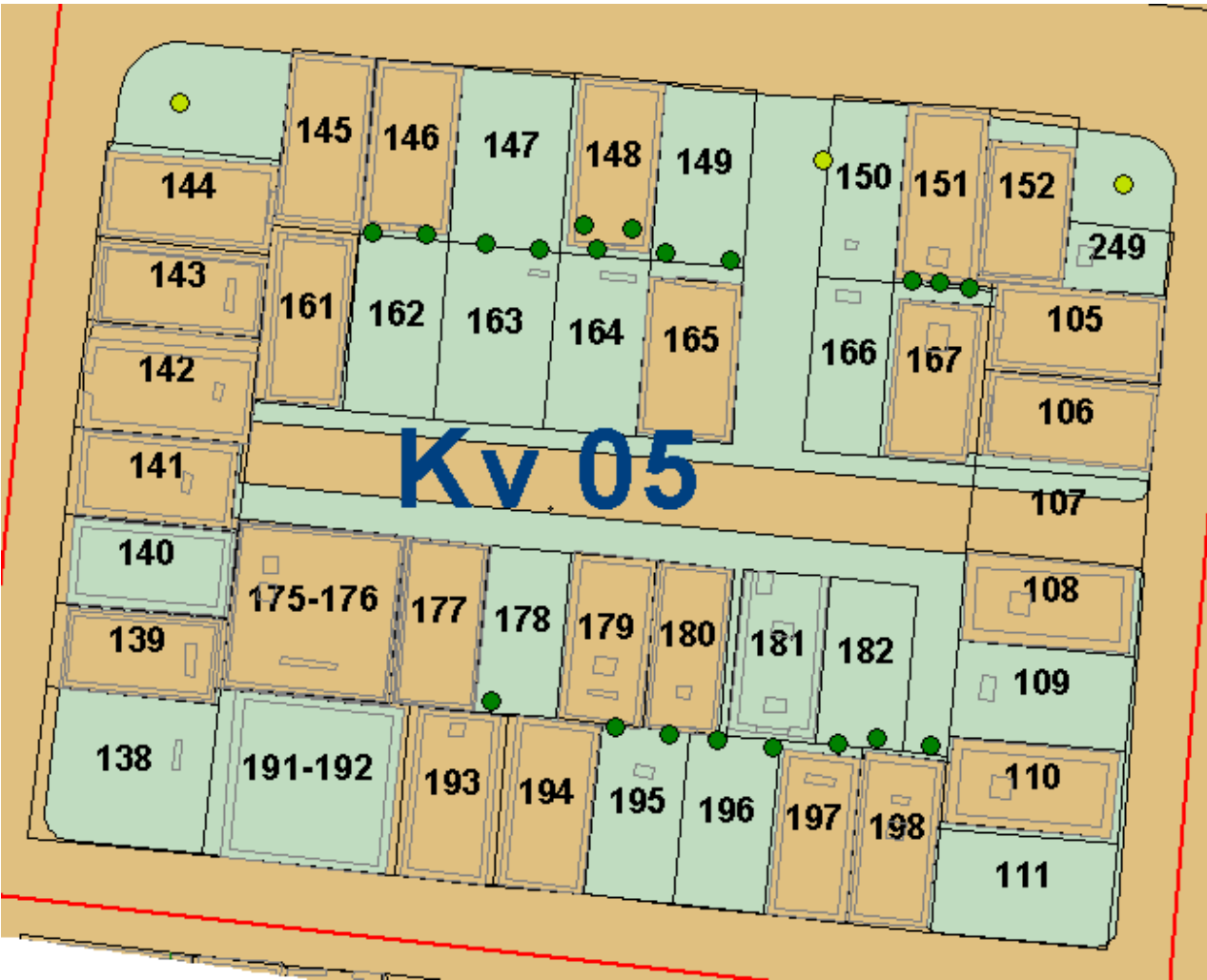
Kvarter 3

Kvarter 4

Kvarter 5

Kvarter 6

